

BURSA BAROSU ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE ATÖLYESİ RAPORU

Bursa Barosu Çocuk Hakları Merkezi tarafından, 12 Haziran Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü etkinlikleri kapsamında, 15 Haziran 2025 tarihinde, merkez içi "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Atölyesi" gerçekleştirilmiştir. Atölyede eğitimciler ve katılımcılar arasında interaktif şekilde paylaşımlarda bulunularak çocuk işçiliğinin ne oldu, tarihçesi, bu alandaki ulusal ve uluslararası mevzuatlar, alandaki güncel sorunlar, istatistiki veriler ve son olarak çözüm önerileri tartışılmıştır. Söz konusu atölye kapsamında ele alınan konular ve elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

A. Çocuk İşçiliği: Kavramsal, Tarihsel ve Kültürel Boyutları Üzerine

1.Giriş:

Bu kısımda hedeflenen, çocuk işçiliği olgusunu çok boyutlu bir perspektifle ele almak amacıyla düzenlenen atölyenin bulgularını ve tartışmalarını özetlemektedir. Atölye kapsamında, "çocuk" ve "çocuk işçi" kavramlarının tanımlanması, çocuk işçiliğinin tarihsel kökenleri ve gelişim süreci, bu olguyu besleyen temel nedenler ve son olarak çocuk işçiliğinin kültürel üretimdeki yansımaları incelenmiştir. Amaç, bu karmaşık sorunu bütüncül bir bakış açısıyla anlamak ve değerlendirmektir.

2. Kavramsal Çerçeve:

Çocuk işçiliği sorununu doğru analiz edebilmek için öncelikle "çocuk" ve "çocuk işçi" kavramlarının net bir şekilde tanımlanması gerekmektedir.

2.1. "Çocuk" Kavramının Tanımlanması:

Atölyede "çocuk" kavramı, sadece biyolojik bir dönemi değil, aynı zamanda hukuki,

sosyal ve psikolojik boyutları olan karmaşık bir tanımı ifade ettiği sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda öne çıkan tanımlamalar şunlardır:

- **Hukuki Tanım:** Uluslararası sözleşmeler (örn: BM Çocuk Hakları Sözleşmesi) ve ulusal yasalar çerçevesinde, 18 yaşını doldurmamış her birey yasal olarak çocuk kabul edilir. Bu tanım, çocuğun hukuki ehliyetinin, yetkisinin ve seçim hakkının sınırlı olduğunu ve özel korumaya ihtiyaç duyduğunu belirtir.
- **Gelişimsel Tanım:** Çocuk, kişisel, bedensel, duygusal ve fiziksel olarak gelişimini henüz tamamlamamış, kendine yetemeyen ve bu süreçte yetişkinlerin bakım ve korumasına muhtaç olan bir insandır. Bu durum onu savunmasız kılar.
- **Psiko-Sosyal Tanım:** Çocukluk, sınırsız hayal gücü ile karakterize edilen eşsiz bir yaşam dönemidir. Bu dönemde birey, haklarını ve sorumluluklarını tam olarak bilmeyebilir. Bazı modern sosyolojik yaklaşımlar, bireyin tam olgunluğa erişme süresinin uzamasıyla bu dönemin sınırlarını 25 yaş gibi daha ileri bir yaşa çekmeyi tartışmaktadır. Aynı zamanda "kendisini çocuk hissedenden herkes" ifadesi, çocukluğun öznel ve hissedilen bir durum olabileceğine de işaret etmektedir.
- **Eleştirel Tanım:** Çalıştayda, "insanlığın soyunu devam ettirmek için bencilce dünyaya getirilmiş insan" gibi eleştirel bir tanım da tartışılarak, çocuğun varoluşunun toplumsal ve felsefi boyutlarına dikkat çekilmiştir.

2.2. "Çocuk İşçiliği" ve "Çocuk İşçi" Kavramı:

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve ilgili sözleşmelerin ruhuna uygun olarak çocuk işçiliği, şu şekilde tanımlanmıştır: Çocukların potansiyel gelişimlerini engelleyen, eğitim haklarını ellerinden alan, çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan zihinsel, fiziksel, sosyal veya ahlaki açıdan tehlikeli ve zararlı işlerde çalıştırılmasıdır. Çocuk işçi, bu tanım çerçevesinde aşağıdaki özelliklerle öne çıkar:

- Dezavantajlılık: Çocuk işçiler, toplumun en savunmasız ve dezavantajlı gruplarından biridir. Bu durum genellikle yoksulluk döngüsüyle iç içedir.
- Eğitimden Yoksunluk: Çalışmak zorunda kalan çocuk, en temel hakkı olan eğitimden mahrum kalır, bu da gelecekteki fırsatlarını sınırlar.
- Çalınan Çocukluk: Çocukluğunu yaşayamayan, oyun ve keşiften uzak kalarak erken olgunlaşmak zorunda kalan bireylerdir. Bu durum, genellikle "kir-pas içinde bir çocuk ve karanlık bir dünya" imgesiyle somutlaşır.
- Risk Grupları: Özellikle tarım işçiliği gibi kayıt dışı sektörlerde ve göçmen çocuklar arasında çocuk işçiliği daha yaygındır. Gece ve gündüz ayrımı olmaksızın ağır işlerde çalıştırılma riski bu gruplarda daha yüksektir.
- Modern Formlar: Günümüzde çocuk işçiliği sadece sanayi veya tarımla sınırlı değildir. Küçük yaştaki "influencer" çocuklar veya Lamine Yamal (16 yaşında Barcelona futbolcusu) gibi genç profesyonellerin durumu, "çocuk işçiliği", "sömürü" ve "erken profesyonellik" arasındaki gri alanları tartışmaya açmaktadır.

3. Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Nedenleri:

3.1. Tarihsel Süreç:

Çocukların emeğinden faydalanma, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Ancak modern anlamda "çocuk işçiliği sorunu", Sanayi Devrimi ile belirginleşmiştir.

Sanayi Devrimi Öncesi: Ekonomik zorluklar ve kültürel alışkanlıklar çerçevesinde çocuklar aile ekonomisine katkıda bulunurdu. Özellikle kız çocuklarının ev içi emeği genellikle "iş" olarak görülmez ve görünmez kalırdı.

Sanayi Devrimi ve Kapitalizm: Kapitalist sistemin yaygınlaşması ve fabrikalaşma ile birlikte çocuklar, ucuz ve kolayca kontrol edilebilir bir işgücü olarak kitlesel şekilde üretim sürecine dahil edildi. Bu durum, çocuk işçiliğini toplumsal bir sorun olarak gözler önüne serdi.

Yasal Düzenlemeler: Sorunun büyümesi, yasal düzenlemeleri de beraberinde getirdi. 1833'te İngiltere'de çıkarılan Fabrika Yasası ile 9 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmasına sınır getirilmesi, bu alandaki ilk önemli adımlardan biridir. Takip eden süreçte 1919'da ILO'nun kurulması, 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin de 2003'te onayladığı en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasına dair sözleşmeler gibi uluslararası adımlar atılmıştır. Tarihsel olarak, büyük ekonomik ve siyasi krizlerin (savaşlar vb.) ardından çocuk işçiliğine yönelik düzenlemelerin yükselişe geçtiği gözlemlenmektedir.

3.2. Çocuk İşçiliğini Besleyen Nedenler:

Çocuk işçiliğinin ardında yatan nedenler karmaşık ve çok katmanlıdır:

- **Ekonomik Nedenler:** Ailelerin ve toplumların içinde bulunduğu yoksulluk en temel nedendir. Çocuklar, aile bütçesine katkı sağlamak zorunda kalır. İşverenler için ise ucuz işgücü olmaları ve haklarını arayamamaları nedeniyle tercih edilirler.
- **Sosyal ve Kültürel Nedenler:** "Çocuk yaşta sorumluluk alsın", "meslek öğrensin" gibi düşünceler ve çocuktan beklentinin olması, çocuk işçiliğini normalleştirebilmektedir. Ayrıca yetişkinlerin iş yükünü azaltma isteği de bir faktördür.
- **Yapısal Nedenler:** Özellikle Dünya Savaşları sonrası azalan erkek nüfus ve işgücü açığını kapatmak için çocukların bir "yama" olarak kullanılması, devlet politikalarının dolaylı veya doğrudan teşviki veya denetimsizliği önemli bir rol oynar.
- **Fiziksel ve Güç Dinamikleri:** Çocukların küçük bedenlerinin madencilik gibi bazı işler için "daha uygun" görülmesi veya yetişkinlere göre üzerlerinde daha kolay tahakküm

kurulması, sömürmelerini kolaylaştırır. Tarihsel olarak, ortalama yaşam süresinin kısalığı veya çocuk sağlığının önemsiz görülmesi de bu durumu beslemiştir.

4. Kültürel Üretimde Çocuk İşçiliğinin Yansımaları:

Çocuk işçiliği, toplumsal bir yara olarak sinemadan edebiyata, sanattan müziğe kadar birçok kültürel üretim alanına yansımıştır. Bu eserler, sorunun görünürlüğünü artırmış ve toplumsal bellekte yer etmesini sağlamıştır.

Sinema:

- Uluslararası Örnekler: Charlie Chaplin'in Modern Zamanlar filmi, Sanayi Devrimi'ndeki sömürüyü hicvederken çocukları da göstermiştir. Nadine Labaki'nin Kefernaum filmi, Lübnan'da sokaklarda hayatta kalmaya çalışan bir çocuğun dramını çarpıcı bir şekilde sunar. Frank McCourt'un otobiyografik romanından uyarlanan Angela'nın Külleri, İrlanda'daki yoksulluk ve çocukların çalışma zorunluluğunu işler. Türkiye'den Yusuf ile Kenan filmi de bu konudaki önemli yerli örneklerdendir.
- Türk Sineması: Özellikle Garip gibi filmler ve 80'li yılların arabesk kültürü ışığında ortaya çıkan "küçük" yıldızlar akımı (Küçük Emrah, Küçük Ceylan vb.), çocukların dramı üzerinden bir popüler kültür anlatısı inşa etmiştir.
- Edebiyat ve Sanat: Hans Christian Andersen'in Kibritçi Kız masalı, çocuk yoksulluğunun ve çaresizliğinin en dokunaklı anlatılarından biridir. Modern sanatta ise sokak sanatçısı Banksy'nin Slave Labour adlı eseri veya fotoğrafçı Wanrooij'in Mine Child gibi çalışmaları, konuya dair güçlü eleştiriler sunar.
- Modern Popüler Kültür Tartışmaları: Günümüzde Yetenek Sizensiz, O Ses Çocuklar ve Junior Eurovision gibi yetenek yarışmaları, küçük yaştaki çocukların yoğun bir çalışma temposuyla sahneye çıkarılmasının modern bir çocuk işçiliği veya sömürüsü olup olmadığına dair önemli etik tartışmaları gündeme getirmektedir.

Bu anlamda çocuk işçiliğinin sadece ekonomik bir sorun olmadığı; derin tarihsel, kültürel ve sosyal kökleri olan, hukuki ve ahlaki boyutları bulunan çok katmanlı bir olgu olduğu tespit edilmiştir. Sanayi Devrimi'nden günümüzün dijital çağına uzanan süreçte çocuk işçiliği biçim değişirse de varlığını sürdürmektedir. Yasal düzenlemeler önemli bir ilerleme sağlamış olsa da, yoksulluk, eşitsizlik ve toplumsal kabuller devam ettiği sürece bu sorunun tamamen ortadan kalkması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, salt yasaklayıcı yaklaşımlar yerine, aileleri güçlendiren, eğitime erişimi kolaylaştıran ve toplumsal farkındalığı artıran bütüncül politikalara ihtiyaç duyulduğu ortak bir kanı olarak öne çıkmıştır. Kültürel üretim ise bu farkındalığın yaratılmasında kilit bir rol oynamaya devam edecektir.

B. Uluslararası ve Ulusal Mevzuatta Çocuk İşçiliğine Dair Düzenlemeler

Çocuk işçiliği, küresel çapta milyonlarca çocuğun yaşamını derinden etkileyen, onların eğitim, sağlık ve gelişim haklarından mahrum kalmasına yol açan karmaşık ve çok boyutlu bir sorundur. Bu durum, çocukların potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirmelerinin önündeki en büyük engellerden biri olup, onları istismar ve sömürüye açık hale getirmektedir. Bu rapor, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması amacıyla hem uluslararası alanda kabul görmüş temel sözleşmeleri hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin bu konudaki ulusal yasal düzenlemelerini, ilgili madde metinlerine de yer vererek detaylı bir şekilde incelemektedir.

1. Uluslararası Mevzuat

Çocuk işçiliğinin küresel düzeyde ortadan kaldırılması için uluslararası alanda birçok önemli hukuki araç ve standart geliştirilmiştir. Bu düzenlemeler, devletlere çocuk haklarını koruma ve çocuk emeği sömürsünü engelleme konusunda bağlayıcı yükümlülükler getirmekte, böylece devletlerin bu sorunla mücadelede ortak bir paydada buluşmasını sağlamaktadır.

a. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BMÇHS)

1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen **Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BMÇHS)**, çocuk hakları alanındaki en kapsamlı ve evrensel nitelikteki uluslararası belgedir. Neredeyse tüm dünya ülkeleri tarafından onaylanmış olan bu sözleşme, çocukların yasal, medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını tanımlar ve güvence altına alır. Çocuk işçiliğiyle mücadeledeki yeri özellikle şu maddelerde belirginleşir:

- **Madde 32: Ekonomik Sömürüye Karşı Korunma Hakkı** Bu madde, çocuğun ekonomik sömürüye karşı korunma hakkını açıkça belirtir ve devletlere bu konuda somut yükümlülükler getirir:"1. Taraf Devletler, çocuğun **ekonomik sömürüye karşı korunma** hakkını ve sağlığına ya da gelişimini engelleyecek, eğitimini aksatacak nitelikte herhangi bir işte çalıştırılmamasını tanır."
"2. Taraf Devletler, bu maddenin yürürlüğe konulması için yasal, idari, sosyal ve eğitsel önlemler alırlar. Bu amaçla ve ilgili diğer uluslararası belgelerin hükümleri de göz önünde tutularak özellikle:"
"a) İşe kabul için asgari yaş ya da yaşlar belirlenir;"
"b) Çalışma saatleri ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeler yapılır;"
"c) Bu madde hükümlerinin etkin biçimde uygulanabilmesi için uygun ceza ya da diğer yaptırımlar öngörülür."
- **Madde 28 ve 29: Eğitim Hakkı** Sözleşme, her çocuğun eğitim hakkına sahip olduğunu vurgulayarak çocuk işçiliğinin eğitim önündeki engelini dolaylı ancak güçlü bir şekilde ele alır:**Madde 28:** "1. Taraf Devletler, çocuğun **eğitim hakkını** tanır ve bu hakkın fırsat eşitliği temelinde aşamalı olarak gerçekleştirilmesi amacıyla özellikle: a) **İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız kılar;**"
Madde 29: "1. Taraf Devletler, çocuk eğitiminin aşağıdaki hususları hedef almasını

kabul ederler: a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olan en üst ölçüde geliştirilmesi;"

b. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler'in uzmanlaşmış bir kuruluşu olup, uluslararası çalışma standartlarını belirlemek ve çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla kurulmuştur. Çocuk işçiliğiyle mücadelede temel uluslararası standartları belirleyen en yetkili kurum olarak kabul edilir. ILO'nun bu alanda kabul ettiği başlıca sözleşmeler şunlardır:

- **ILO 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (1973):** Bu sözleşme, çalışmaya başlama asgari yaşını belirleyen temel uluslararası belgedir.**Madde 2:** "1. Bu Sözleşme'ye taraf olan her üye, topraklarında işe alınma ya da çalışma için **asgari bir yaş belirleme yükümlülüğünü** üstlenir ve bu yaş, o ülkede **zorunlu eğitimin sona erdiği yaşın altında olamaz** ve her halükarda **15 yaştan az olamaz.**"
Madde 3: "Sağlık, güvenlik ya da ahlak açısından **gençlerin sağlığı, güvenliği ya da ahlakını tehlikeye atma olasılığı bulunan** her türlü iş ya da uğraşta işe alınma ya da çalışma için **asgari yaş 18 yaştan az olamaz.**"
- **ILO 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (1999):** Bu sözleşme, çocuk işçiliğinin en acil ve kabul edilemez biçimlerini tanımlar ve bunların derhal ortadan kaldırılmasını zorunlu kılar.**Madde 3:** "Bu Sözleşme'nin amaçları bakımından, **çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri** tabiri aşağıdakileri kapsar:
1) **Köleliğin tüm biçimleri**, yani çocuk satışı ve ticareti, borç esareti ve serfliği ile zorla ya da mecburi çalıştırma da dahil olmak üzere, zorla ya da mecburi çalıştırma, silahlı çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu olarak askere alınması;
2) Fuhuş amaçlı ya da pornografik gösterilerde çocukların kullanılması, tedariki ya da

sunulması;

3) Yasadışı faaliyetlerde, özellikle de ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu üretimi ve ticareti gibi, çocukların kullanılması, tedariki ya da sunulması;

4) Yapısı ya da yapıldığı koşullar gereği **çocukların sağlık, güvenlik ya da ahlakına zarar verme olasılığı bulunan işler."**

- **ILO 105 Sayılı Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması Sözleşmesi (1957):** Bu sözleşme, her türlü zorla ve mecburi çalıştırmayı yasaklar.**Madde 1:** "Bu Sözleşme'ye taraf olan her üye, **zorla ya da mecburi çalıştırmanın tüm biçimlerini bastırmayı ve ortadan kaldırmayı** yükümlenir ve özellikle şunlar için zorla ya da mecburi çalışma kullanmayacaktır:

- a) Siyasi zorlama ya da eğitim aracı olarak;
- b) Ekonomik kalkınma amaçları için;
- c) Çalışma disiplini aracı olarak;
- d) Greve katılmış olanlara karşı bir ceza olarak;
- e) Irksal, sosyal, ulusal ya da dinsel ayrımcılık aracı olarak."

2. Ulusal Mevzuat (Türkiye Cumhuriyeti)

Türkiye Cumhuriyeti, çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda hem uluslararası sözleşmeleri onaylayarak uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmiş hem de kendi ulusal yasalarında önemli düzenlemeler yapmıştır. Bu yasal çerçeve, çocukların çalışma hayatındaki korunmasını sağlamayı ve çocuk emeği sömürsünü önlemeyi amaçlar.

a. Anayasa

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, çocuk haklarının korunmasına ve genel olarak insan haklarına ilişkin temel ilkeleri belirler. Çocukların korunması ve refahı doğrudan veya dolaylı olarak Anayasa'nın ilgili maddelerinde yer alır:

- **Madde 41: Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları** Bu madde, çocukların refahını ve sağlıklı gelişimini öncelikli kılarak, onların istismar ve sömürüden uzak, güvenli bir ortamda büyüme hakkının anayasal temelini oluşturur."Her çocuk, yüksek yararına aykırı düşmedikçe, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. **Devlet, çocuğun yüksek yararını gözetin tedbirleri alır."**
- **Madde 42: Eğitim ve Öğrenim Hakkı** Bu madde, çocukların eğitim hakkını güvence altına alır. Çocuk işçiliği genellikle çocukların eğitimden mahrum kalmasına yol açtığı için, bu madde çocuk işçiliğiyle mücadelede güçlü bir anayasal destek sağlar."Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. **İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır."**

b. İş Kanunu (Kanun No: 4857)

2003 yılında yürürlüğe giren **İş Kanunu (Kanun No: 4857)**, Türkiye'de çalışma hayatını düzenleyen temel yasadır ve çocuk işçiliğine ilişkin detaylı hükümler içerir. Kanun, çocukların ve gençlerin çalışma koşullarını özel olarak düzenleyerek onları istismara karşı korumayı hedefler:

- **Çalışma Yaşı Sınırı (Madde 71):** Kanun, çocukların çalıştırılabilme yaşını net bir şekilde belirler:"Onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, **ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine engel olmayacak, okula devam edenlerin okullarına devamına ve eğitimlerine engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler."**
- **Tehlikeli İşler Yasağı (Madde 71):** İş Kanunu, tehlikeli ve ağır işlerde çocukların çalıştırılmasını yasaklar. Bu yasağın ayrıntıları ilgili yönetmeliklerle belirlenmiştir."Çocuk ve genç işçilerin çalıştırılma usul ve esasları, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri ve çalıştıramayacakları, 18 yaşını doldurmuş ancak 19 yaşından

gün almamış genç işçilerin hangi tür işlerde çalıştırılabilecekleri gibi hususlar **Yönetmelikle belirlenir.**" (İlgili Yönetmelik: Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Madde 5'e göre "18 yaşını doldurmayanlar Madde 6'da belirtilen ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz.")

- **Çalışma Süreleri (Madde 71):** Çocuk ve genç işçilerin günlük ve haftalık çalışma süreleri sınırlıdır."Temel eğitimi tamamlamış ve okula devam etmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten; sanat ve kültür faaliyetleri dışındaki işlerde çalışan onbeş yaşını tamamlamış ancak onsekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışma saatleri ise günde sekiz ve haftada kırk saatten fazla olamaz. **Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, günde iki saati ve haftada on saati aşamaz."**
- **Dinlenme Süreleri ve Gece Çalışması (Madde 71):** Çocuk ve genç işçilerin dinlenme hakları ve gece çalışması yasaktır."Yedinci fıkra hükmüne göre çalıştırılacak çocuk ve genç işçilerin, günlük çalışma sürelerine ve diğer çalışma koşullarına ilişkin usul ve esaslar Yönetmelikle belirlenir. **Çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır."**

c. Çocuk Koruma Kanunu (Kanun No: 5395)

2005 yılında yürürlüğe giren **Çocuk Koruma Kanunu (Kanun No: 5395)**, korunma ihtiyacı olan veya suç mağduru çocukların korunmasına yönelik genel çerçeveyi belirler. Bu Kanun, çocuğun ihmal, istismar ve sömürüye maruz kalmasını önlemeyi, çocuğun yüksek yararını gözetmeyi ve gerekli koruyucu ve destekleyici tedbirleri almayı hedefler. Çocuk işçiliği, bu Kanun kapsamında çocuklara yönelik bir istismar ve sömürü biçimi olarak değerlendirilebilir.

- **Kanun'un Amacı (Madde 1):**"Bu Kanunun amacı, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına ve rehabilite edilmelerine yönelik usul ve esasları belirlemektir."

- **Tanımlar (Madde 3):** Kanun, "korunma ihtiyacı olan çocuk" tanımını yaparak, çocuk işçiliğinin bu kapsamdaki yerini vurgular."Korunma ihtiyacı olan çocuk: Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismara uğramış ya da suça sürüklenmiş çocuğu,"

d. Türk Ceza Kanunu (Kanun No: 5237)

2004 yılında yürürlüğe giren **Türk Ceza Kanunu (Kanun No: 5237)**, çocukların istismarı ve sömürsü suçlarını tanımlar ve bu suçlara karşı caydırıcı cezalar öngörür. Özellikle çocuk işçiliğinin en kötü biçimleriyle mücadelede önemli bir araçtır:

- **Çocuk Ticareti (Madde 80):** Bu madde, çocukların bir yerden bir yere nakledilmesi, teslim alınması veya barındırılması gibi eylemleri, cebir, tehdit, hile veya rızalarını alarak gerçekleştirenleri cezalandırır. Bu suç, çocuk işçiliğinin özellikle insan ticareti yoluyla gerçekleştirilen biçimlerini kapsar.
- *"Sekizinci maddenin ikinci fıkrasında tanımlanan insan ticareti suçu açısından, onsekiz yaşını doldurmamış çocukların cebir, tehdit, hile veya rızaları olsa bile zorla veya yasa dışı yollarla elde edilmesi veya kullanılması, insan ticareti suçu olarak kabul edilir."* (Madde 80'in çocuklara ilişkin atfı)
- **Zorla Çalıştırma (Madde 117):** Bu madde, kişiyi cebir veya tehdit kullanarak ya da hile ile özgürlüğünden yoksun bırakarak zorla çalıştıranları cezalandırır. Bu madde, çocukların borç esareti veya diğer zorlama yöntemleriyle çalıştırılmasını da içine alır.
- *"Bir kimseyi ülkeye sokan, ülke içinde bir yerden başka bir yere götüren veya sevk eden ya da bir yerde barındıran kişinin, bu fiilleri cebir veya tehdit kullanarak ya da hukuka aykırı olarak hürriyetinden yoksun kılma suretiyle veya hileyle gerçekleştirirse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Bu suçun mağdurunun çocuk olması halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır."* (İnsan Ticareti suçunun çocuklara

ilişkin ağırlaştırılmış hali ve zorla çalıştırmanın bu kapsamda değerlendirilebileceği vurgulanmaktadır.)

- **Reşit Olmayanla Cinsel İlişki (Madde 104) ve Çocukların Cinsel İstismarı**
- **(Madde 103):** Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden olan çocukların cinsel istismarı ve fuhuş amaçlı kullanılması gibi durumlar, Türk Ceza Kanunu'nda ağır cezalarla düzenlenmiştir.
- **Madde 103: Çocuğun Cinsel İstismarı:** "*Çocuğu cinsel yönden istismar eden kişi, sekiz yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel istismarın sarkıntılık düzeyinde kalması hâlinde üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.*"

•

Madde 104: Reşit Olmayanla Cinsel İlişki: "*On beş yaşını bitirmiş çocukla cinsel ilişkide bulunan kişi, şikâyet üzerine iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*" (Bu maddeler, çocuk işçiliği kapsamında meydana gelebilecek cinsel istismar vakalarını kapsar.)

C. Çocuk İşçiliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar:

Bu başlıkta çocuk işçiliği konusunda özellikle ülkemiz özelinde yaşanan başlıca sorunlara, bu sorunların kaynaklarına ve benzer problemlere karşı başka ülkelerin aldığı önlemlere hukuksal, psikolojik ve toplumsal açıdan bütüncül bir şekilde değinilmeye çalışılmıştır.

1. Kurumsallaşmış Çocuk İşçiliği – MESEM: Meslek Eğitim Merkezleri (MESEM) 2016 yılında zorunlu eğitime dahil edilmiş olup Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlıdır¹. Her ne kadar zorunlu eğitime dahil olmuş olsa da bu sistemde öğrenciler dört gün beceri eğitimi adı altında işletmelerde çalışmakta, yalnızca bir gün okulda eğitim

¹ <https://mtegm.meb.gov.tr/www/tarihcemiz/icerik/20> (Çevrim içi Erişim Tarihi: 26.06.2025)

görmektedirler². Bu durumun zorunlu eğitimden çok zorunlu çalışmayı doğurmaktadır. Kayıt şartlarına bakıldığında ise 14 yaşını doldurmuş olması aranırken çalışma alanları arasında yüksek gerilim, asansör ve çatı sistemleri, çimento yapı kimyasalları üretimi, kaynakçılık ve metal doğrama gibi tehlikeli işler kategorisinde yer alan işler bulunmaktadır. Ücret noktasında ise 9-10 -11. Sınıf öğrencilerine asgari ücretin en az %30'u, 12.sınıf öğrencilerine ise asgari ücretin en az %50'sinin verileceği düzenlenmiştir. Bu durumda basit bir hesapla günde sekiz saat çalışan bu öğrenciler emeklerinin kat ve kat altında bir ücret almayı garantilemektedir. Üstelik söz konusu işletmelerde uğrayabilecekleri mobbing, taciz ya da ayrımcılıklar da işin bambaşka bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu anlamda Almanya, Hollanda ve İngiltere gibi örneklere baktığımızda MESEM kurumların bu ülkelerde de yer aldığı görülmektedir. Fakat bu ülkelerle benzer noktalara sahip olduğunu kadar farklılıklar da mevcuttur. Örneğin Almanya'da "Duales Ausbildungssystem" denilen sisteme zorunlu eğitimi tamamlayanlar devam edebilmekte bu da 15-16 yaşa tekabül etmektedir³. Hollanda'da benzer bir uygulama "Beroepsonderwijs en Bedrijfsleven (BBL)"⁴, İngiltere'de ise "Apprenticeship Program" adıyla yer almakta olup yine buraya gidebilmek için en az 16 yaşın tamamlanmış olması aranmaktadır⁵. Burada önemli bir hususta sayılan üç ülkede çocuk işliği riski düşükken, Türkiye'de yüksektir⁶.

2. Influencer Çocuklar ve Dijital Tehlike: Sosyal medya üzerinden gelir elde etme artık günümüzde oldukça kabul gören ve görece popüler bir gelir kapısı olarak görülürse de işin içinde çocukların olması halinde kabul edilebilirlik sorgulanması gereken bir hal almaktadır.

² <https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/egitim/mesleki-egitim> (Çevrim içi Erişim Tarihi: 26.06.2025)

³ Kaya, M. (2020). Almanya ve Türkiye'de mesleki ve teknik eğitimin yapısal özelliklerinin karşılaştırılması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(41), 55–70.

⁴ Ayhan, A. (2012). Bazı Avrupa ülkelerinde mesleki ve teknik eğitim uygulamaları: Türkiye ile karşılaştırma. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(2), 29–42.

⁵ Bayram, A. (2021). *Türkiye ve İngiltere Mesleki ve Teknik Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi)

⁶ ILO & UNICEF. (2021). *Global estimates of child labour: Results and trends, 2016–2020*. International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_797515.pdf

İlk olarak buradan elde edilen gelirlerin ne şekilde ve kimler tarafından, ne kadarının çocuk yararına kullanıldığı oldukça belirsizdir. İkinci olarak çocuğun özel hayatının herkese açık şekilde sergilenmesi unutulma hakkının göz ardı edilmesine sebep olmaktadır⁷. Bu konuda Fransa ve Amerika'nın Kaliforniya eyaletinde çıkarılmış olan belli düzenlemeler ile çocuğun sosyal medya ile elde ettiği gelirlerin belli bir kısmının özel bir hesap/ fonda saklı tutulduğu, unutulma hakkının da değerlendirildiği görülmektedir⁸. Burada bir değerlendirilmesi gereken bir diğer durum da daha çocuk anne karnındayken başlayan paylaşımların doğumundan uyup uyanmasına kadar her türlü zamanı, yaşı, mekanı kapsayacak şekilde gerçekleşiyor olmasıdır. İş Kanunu'nda sanat faaliyetlerinde çalışacak çocuklar için dahi çok detaylı şekilde kaç yaşında kaç saat çalışabileceği düzenlenmişken, bu konuda mevcut boşluk nedeniyle 7/24 tüm hayatı sosyal medyada geçen çocuk influencerlar oluşmaktadır. Üstelik durum yalnızca ebeveynler ile sınırlı olmayıp eğitim kurumları yahut bizzat eğiticiler tarafından da çocukların sosyal medyada kullanılması söz konusu olabilmektedir. Burada her ne kadar Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında ebeveynlerden sene başında izin alınsa da söz konusu paylaşımlarla çocuk üzerinden gelir elde edilmesi halinde bu durumun nasıl değerlendirileceği de başka bir soru işareti oluşturmaktadır. Bu başlıkta değinilmesi gereken bir diğer durum da yapılan paylaşımların çocuk pornografisi açısından oluşturduğu tehlikenin gözden kaçırılıyor olmasıdır. Zira gerçek anlamda her anı paylaşılan çocuğun mahremiyeti önemli ve tehlikeli ölçüde zedelenirken kötü niyetli kimselerin erişimine de açık hale gelmektedir.

3. Çocuk İşçiliğinin Gelişimsel Etkileri: Her ne kadar toplumda çocuğun erken yaşta ufak tefek işlerde çalışmasının onu daha fazla sorumluluk sahibi bir birey yapacağı gibi pozitif etkileri de olduğu düşünülse de sürecin negatif çıktıları göz ardı edilmemelidir. Bu anlamda ILO'nun 2021 tarihli Avrupa ve Orta Asya'yı kapsayan raporuna göre her 10 çocuktan biri ve

⁷ Güngör, A. (2021). Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı: Instagram Anneleri. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2021(54), 1-24. <https://doi.org/10.47998/ikad.836192>

⁸ <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2020-10-30/france-parliament-adopts-law-to-protect-child-influencers-on-social-media/> (Ç.E.T: 27/06/2025)

çalışan çocukların yarısı doğrudan sağlıklarını, güvenliklerini ve ahlaki gelişimlerini tehlikeye atan tehlikeli işlerde çalışmaktadır⁹. Çocukların çalıştığı yerlerde pedagojik açıdan bilgili kişilerin yer almaması, çoğunlukla yetişkinlerle benzer muamelelere maruz kalmaları, istismar ve mobbinge karşı daha savunmasız olmaları, yaşlarına ve fizyolojik yeterliliklerine uymayan işlerde çalıştırılmalarının psikolojik, fizyolojik ve bilişsel gelişimlerini olumsuz etkileyeceği açıktır.

4. Mülteci Çocukların İşçiliği ve İnsan Ticareti: BM Çocuk Hakları Sözleşmesine göre çocuk istismarının ve ekonomik sömürünün her türlüşünden koruması ilgili sözleşme ile garanti edilmiştir. Fakat İnsan Hakları Derneği'nin 2020 ve 2021 Yılı Türkiye Hak İhlalleri Raporlarına¹⁰ göre mülteci çocukların en sık karşılaştığı sorunlardan biri çocuk işçiliği ve erken yaşta zorla evliliğidir. Lordođlu ve Aslan'nın 2018 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre İstanbul, Mardin ve Urfa gibi illerde özellikle Suriyeli çocukların kayıt dışı çalıştırıldığı görülmektedir. Burada kırılğan grupta yer alan bu çocukların bir de refakatsiz olmaları halinde daha büyük tehlikelere açık hale gelmektedir.

Tüm bunların yanı sıra konunun bir de aileler, medya ve siyaset cephesinde nasıl değerlendirildiği de önem arz etmektedir. Örneğın her ne kadar çocuk işçiliği dediğimizde akıllara ilk gelen kir ve pas içindeki çocuklar olsa da herkesin gözü önünde ve parıltılı kıyafetlerin içinde olan çocuklarda mevcuttur. Üstelik bu çocuklar diğerlerinden farklı olarak medya ve toplum tarafından şanslı hatta özenilecek bir hayata sahip olduğu şekilde lanse edilmektedir. Örneğın Küçük Emrah, Küçük Ceylan gibi örnekleri geçmişten hatırlamak

⁹International Labour Organization & UNICEF. (2021). *Child labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. ILO & UNICEF. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_797515.pdf

¹⁰ İnsan Hakları Derneği. (2021). *2020 yılı hak ihlalleri raporu*. <https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2021/08/2020-y%C4%B1%C4%B1-hak-ihlal-raporu.pdf>

mümkün. Yahut çeşitli yarışma programlarının yalnızca çocuklara özel olarak düzenlendiği de görülmektedir. Fakat bu çocukların yaşlarına uygun olmayacak şekilde rekabete zorlandığı, sosyal medyada linç edildiği, özel hayatlarının magazin konusu haline getirildiği de olayın bir diğer yüzünü oluşturmaktadır.

Öte yandan çocuğun emeğinin sömürüldüğü ilk yer ne yazık ki aile ortamı da olabilmektedir. Örneğin çalışan çocuğun kazandığı paranın tamamının ailenin tasarrufunda oluşu, bu konuda başka ülkelere yapılmış olan emanet fon sisteminin ülkemizde uygulanmaması çocuğun emeğinin açık sömürüsüne imkan tanımaktadır. Yine çocuk işçiliği denildiğinde yalnızca dışarıda çalışma olarak algılanmaması gerekmektedir. Özellikle kız çocuklarının bir abladan çok küçük anne rolünde evin ve kardeşlerinin sorumluluğunu üstlenmesinin toplumsal açıdan doğru ve olması gereken şekilde yansıtılmaktadır. Üstelik araştırmalarda çoğu zaman bu durumun eksik bırakıldığı görülmektedir. Bu da kız çocuklarının ev içi çalışmalarının göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır.

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde sorunların başlığı ve içeriği değişse de temelde yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ön plana çıkmaktadır. Çocuğun üstün yararı gözetilmeksizin, ucuz işgücü oluşturmak adına yapılan düzenlemelerle uluslararası anlaşmalara aykırılıklar meydana gelmektedir. Burada yasaların yetersiz oluşunun yanı sıra, mevcut kanuni düzenlemelerin de etkin ve yeterli şekilde uygulanmasında aksaklıklar olduğu, bu anlamda denetim mekanizmalarının yetersiz kaldığı görülmektedir. İlâveten herhangi bir ceza yargılaması gerektiren kaza vb durumlarda yargılamaların uzun yıllar sürüyor olması, ailelerin yeterli bilgiye ve bilince sahip olmaması da çocuklar açısından hak kayıplarına sebebiyet vermektedir.

D.Çocuk İşçiliğinde Güncel Sorunlara Dair İstatiksel Bilgiler Ve İzlenebilecek Çözüm Yolları

Raporun bu kısmı, çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında yapılan çalıştayda ortaya konulan güncel veriler, değerlendirmeler ve çözüm önerilerini içermektedir. Amaç, çocuk işçiliğinin mevcut durumunu somut verilerle ortaya koymak ve bu alanda atılabilecek somut adımları belirlemektir.

1. Güncel Duruma İlişkin İstatistiksel Veriler

- 2013–2024 yılları arasında toplam 695 çocuk iş kazasında yaşamını yitirmiştir. Bu çocukların %55'i tarımda çalışan çocuklardır. (İSİG)
- Aynı dönemde 10 çocuk intihar yoluyla yaşamını yitirmiştir.

2019 Yılı TÜİK Verilerine Göre;

- Bir ekonomik faaliyette çalışan 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 720 bin kişi olup çalışan çocuklar arasında 5 yaşında çocuk gözlenmedi.
- Çalışan çocukların %30,8'i tarım, %23,7'si sanayi, %45,5'i ise hizmet sektöründe yer aldı. Yaş grubuna göre incelendiğinde; 5-14 yaş grubunda çalışan çocukların %64,1 ile tarım sektöründe, 15-17 yaş grubunda çalışan çocukların ise %51,0 ile hizmet sektöründe ağırlık kazandığı görüldü.
- Çalışan çocukların %65,7'si bir eğitime devam ederken, bu oran erkeklerde %65,6, kızlarda %66,1 oldu.
- Yaş gruplarına göre 5-14 yaş grubundaki çalışan çocukların %72,0'ı, 15-17 yaş grubunda çalışan çocukların ise %64,1'i aynı zamanda bir eğitime devam etti.
- Çalışan çocukların %34,3'ü eğitime devam etmedi.
- Çalışan çocukların çalışma nedenlerinde ilk sırayı %35,9 ile "hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak" alırken bunu %34,4 ile "iş öğrenmek, meslek sahibi olmak" %23,2 ile "hanehalkı gelirin katkısında bulunmak" izledi. Çocukların %6,4'ü ise "kendi ihtiyaçlarını karşılamak" amacıyla çalıştı.
- Çalışan çocukların %1,5'i çalıştığı yerde fiziksel, sözlü şiddet veya kötü muameleye tanık oldu. Çalışan çocukların %12,9'u aşırı sıcak/soğuk ya da aşırı nemli/nemsiz bir ortamda çalıştı.
- Çocuk işçiliği, hane gelirindeki kayıpların telafisi amacıyla toplumda yaygın bir hale gelmiştir. OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)'ye göre, ülkemizde "şiddetli yoksulluk" içinde yaşayan en az 6,5 milyon çocuk bulunmaktadır. Bu verilere göre her beş çocukta biri yeterli beslenememekte, her dört çocukta biri ise okula aç gitmektedir. Şiddetli yoksulluk, çocuk işçiliğindeki artışı da beraberinde getirmektedir.

- Kayıtlı çocuk işçi sayısı 1 milyon 372 bindir. TÜİK verilerine göre, 15-17 yaş grubundaki çocukların iş gücüne katılma oranı 2022'de %18,7 iken, 2023'te %22,1'e ve 2024'te %24,9'a yükselmiştir. Bu veriler ışığında, yaklaşık 970 bin çocuk işçi olduğu açıklanmıştır. Ancak bu sayıya; Mesleki Eğitim Merkezi (MESEM) bünyesinde 500.000 bin çocuk, 15-17 yaş grubunda kayıt dışı çalışan çocuklar ve 15 yaş altı çalışan çocuklar dahil edilmemiştir. Söz konusu gruplardaki çocuklar da eklendiğinde Türkiye'deki çocuk işçi sayısının 3 ila 4 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir.
- Hane halkı İşgücü Araştırması 2024 yılı sonuçlarına göre 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılma oranı yüzde 24.9 olmuştur.
- Suriyeli erkek çocukların çalışma oranları; 15-17 yaş arası: %45,1, 12-14 yaş arası: %17,4. Suriyeli erkek çocukların çalışma oranlarına ilişkin 2018 yılı verilerine göre, bu çocukların %97,8'i okula gitmemektedir.
- Eğitim İzlem Raporunda yer alan İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi verilerine göre, 2023-24 eğitim-öğretim yılında 9 öğrenci MESEM kapsamında çalıştıkları kurumlarda yaşanan kazalar sonucu hayatını kaybetmiştir. Konuyla ilgili soru önergelerine hükümet yetkililerince verilen cevapta, Ocak 2023-Haziran 2024 tarihleri arasında MESEM bünyesinde yaşanan kazalarda 14 yaş üstündeki 5 oğlan öğrencinin hayatını kaybettiği açıklanmıştır.2025 yılının ilk 106 gününde 19 çocuğun iş kazası nedeniyle hayatını kaybetmesi ile çocuk işçiliği sonucu ölüm oranları artarak devam etmiştir.

2. Çözüm Önerileri

a) Veri Toplama ve Hak Savunuculuğu

- ÇHM olarak çocuk işçilerin yoğun olarak çalıştığı alanlar (özellikle mevsimlik tarım işçiliği) yerinde incelenmeli.
- Elde edilen veriler analiz edilerek kamuoyuyla paylaşılmalı, bu veriler doğrultusunda hak savunuculuğu faaliyetleri yürütülmelidir.

b) Bilinçlendirme Çalışmaları

- Başta dilencilik olmak üzere çocuk işçiliğinin neden olduğu riskler hakkında halkın bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- ÇHM tarafından halkı bilinçlendirme amacıyla toplantılar, kültür-sanat faaliyetleri düzenlenmelidir.

- Tüketiciler, ürünlerin üretiminde çocuk işçiliğinin olup olmadığı konusunda bilinçlendirilmelidir.

c) Alternatif Destek Merkezleri Oluşturulması

- Mevsimlik işlerde çalışan ailelerin çocukları için güvenli, sosyal etkinliklere katılabilecekleri, aileleriyle vakit geçirebilecekleri, oyun oynayabilecekleri merkezler kurulmalıdır.

- Bu merkezler sayesinde çocukların çalışmak yerine gelişimlerine uygun sosyal ortamlarda bulunmaları sağlanmalıdır.

d) Anma ve Toplumsal Farkındalık

- Hayatını kaybeden çocuk işçiler için toplumsal farkındalık oluşturmak amacıyla **Anıtsayaç** benzeri bir anıt yapılmalıdır.

3.Sonuç :

Çocuk işçiliği, yapısal ve çok boyutlu bir toplumsal sorundur. Bu çalıştayda ortaya konulan veriler, çözüm önerileri ve faaliyet planları ışığında, önleyici, koruyucu ve geliştirici bir çocuk politikası benimsenmelidir. ÇHM, bu süreçte hak temelli yaklaşımı esas alarak çocukların üstün yararını gözeterek çalışmalarını sürdürecektir.